

‘âlemü’l-‘Arabî (Kahire 1976). İngilizce olarak da yayımlanmıştır. **16. Şubh** (Lahore 1977). Müellifin Farsça şiirlerinin toplandığı, aynı kafiye ve aynı vezinde Arapça tercümelerinin de yer aldığı eser, Mısır’la İran arasında uzun bir dönemden sonra diplomatik ilişkilerin yeniden başlaması hâtırasına yazılmıştır. **17. el-Mu‘cemü’l-câmi‘ Urdî-‘Arabî** (Karaçi 1978, Hasan el-A‘zamî ile birlikte). **18. İkbâl ve’l-‘Kur‘ân** (Kahire 1978). İkbâl’in eserleri ve fikirleri üzerinde Kur‘ân-ı Kerîm’in etkisinin ele alındığı bu kitap Sâlih b. Şemseddin en-Nedvî tarafından Urduca’ya çevrilmiştir. **19. el-Edebü’t-Türkî** (Kahire 1979). **20. Fi’l-Edebi’s-Şa‘biyyi’l-İslâmi’l-mukâren** (Kahire 1980). Eserde müslüman milletlerin halk edebiyatı karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

Diğer Telif Eserleri: *İkbâl beyne’l-muslihîne’l-İslâmiyyîn* (Kahire 1980); *Şevk ve zikrâ* (Kahire 1981, Arapça şiirlerinin yer aldığı bir kitaptır); *Verdetün zâbile / Solgun Bir Gül* (Kahire 1984, mesnevi tarzında yazılan yirmi beş Arapça kasideyle bunların serbest Türkçe çevirilerinden meydana gelir. Eserde şiirin manzum olarak tercüme edilmesi gerektiğini söyleyen şair, edebî zevki daha iyi yansıtabilmek için sanatkârın bazı yerlerde serbest tercümeyle başvurabileceğini de ifade eder); *el-Mu‘cemü’l-Fârisiyyü’l-‘Arabîyyü’l-câmi‘* (Kahire 1984); *Eserü’l-Fürs li-ḥaḍarati’l-İslâm* (Kahire 1984); *Mısr fi’s-Şi‘ri’t-Türkî ve’l-Fârisî ve’l-‘Arabî* (Kahire 1985); *Mevce ve şahrâ* (Kahire 1986, müellifin Arapça divanıdır); *Mu‘cemü’d-devleti’l-‘Osmaniyye* (Kahire 1989, bu çalışmada Osmanlı literatüründe kullanılan deyim ve terimlerin yanında padişah ve meşhur kişilerin hayatına dair bilgi verilmiştir); *el-Mer‘e fi’s-Şi‘ri’l-‘Arabî ve’l-Fârisî ve’l-Türkî* (Kahire 1989); *el-Üştûre beyne’l-edebî’l-‘Arabî ve’l-Fârisî ve’l-Türkî* (Kahire 1991); *Mu‘cemü’s-Sultân Kâbûs li’l-esmâ’i’l-‘Arabîyye* (Kahire 1991, bir heyet tarafından hazırlanan ve Uman Devlet Başkanı Sultan Kâbus adına kaleme alınan eserde Arapça isimlerin etimolojisi üzerinde durulmaktadır); *Eserü’l-mu‘cemi’l-‘Arabî fi luḡati’s-Şu‘ûbi’l-İslâmiyye* (Kahire 1992, Arapça sözlük çalışmalarının Türkçe, Farsça ve Urduca sözlüklere etkisinin incelendiği eserde bu dillerin etkileşiminin ele alındığı uzun bir mukaddimenin ardından Arapça’dan Farsça, Türkçe ve Urduca’ya geçen kelimeler sıralanmıştır); *el-Endelûs beyne Şevki ve İkbâl* (Halep 1994); *el-Mescid beyne şu‘a-*

râ’i’l-‘Arabîyye ve’l-Fârisiyye ve’l-Türkîyye ve’l-Urdîyye; *el-Ḳuds beyne şu‘arâ’i’s-Şu‘ûbi’l-İslâmiyye* (Kahire); *Kerbela’ beyne şu‘arâ’i’s-Şu‘ûbi’l-İslâmiyye* (Kahire 2000); *Ġazavâtü’r-Resûl beyne şu‘arâ’i’s-Şu‘ûbi’l-İslâmiyye* (Kahire 2000); *el-İsrâ’ ve’l-mî‘râc fi’s-Şi‘ri’l-‘Arabî ve’l-Fârisî ve’l-Türkî* (Kahire 2000); *el-Fellâh fi’s-Şi‘ri’l-‘Arabî ve’l-Fârisî ve’l-Türkî* (Kahire 2000); *Beyne vâlid ve veledih fi’s-Şi‘ri’l-‘Arabî ve’l-Fârisî ve’l-Türkî ve’l-Urdû* (Kahire 2004, eserde Arap, Fars, Türk ve Urdu edebiyatlarında baba ile çocuk arasındaki ilişkinin şiirlere nasıl yansdığı incelenmektedir).

Tercüme. 1. Fi’s-Semâ‘ (Kahire 1973). Muhammed İkbâl’in *Câvidnâme* adlı eserinden. **2. Hedîyyetü’l-Hicâz** (Kahire 1975). Muhammed İkbâl’in *Armaġân-ı Hicâz* adlı divanından. **3. Ravzatü’l-esrâr** (Kahire 1977). Yine Muhammed İkbâl’in *Gülşen-i Râz-ı Cedîd* adlı divanının nazmen tercümesi ve tasavvufî unsurları bakımından değerlendirmesidir. **4. Meşriḳ Zemîn der Âyîne** (Milano 1979). Necmeddin Bammât’in *L’orient dans un miroir* adlı eserinden. **5. el-Edebü’l-Fârisiyyü’l-kâdim** (Kahire 1980). Paul Horn’un *Geschichte der Persischen Litteratur* adlı kitabının giriş ve değerlendirme notlarıyla birlikte çevirisidir. **6. el-Mevlidü’ş-şerîf** (Kahire 1981). Süleyman Çelebi’nin *Vesiletü’n-necât*’ının tercümesi, şerhi ve diğer mevlidlerle karşılaştırılmasıdır. **7. Mâ Verâ’e’t-ṭabî‘a fi İrân** (Kahire 1987). Muhammed İkbâl’in *Six Lecture on the Reconstruction of Religious Thought in Islam* adlı doktora tezinden (Lahore 1930, 1934). **8. el-Edebü’l-İslâmî fi şibhi’l-ḳârreti’l-Hindiyyeti’l-Bâkistâniyye** (Kahire 1988). Graham Billy’nin *Urdu Literature* adlı eserinin bazı ilâve ve yorumlarla tercümesidir. **9. el-İslâm beyne med ve cezr** (Kahire 1990). Hindistanlı şair Eltâf Hüseyin Hâli’nin *Müseddes-i Medd ü Cezr-i İslâm* adlı manzum eserinden. **10. er-Riḳle ilâ Mısr ve’s-Sûdân ve’l-Ḥabeşe** (nşr. Mâcide Mahlûf, Kahire 1427/2006). Evliya Çelebi’nin Mısır, Sudan ve Habeşistan seyahati notlarının tahkikli tercümesidir. Hüseyin Mücib el-Mısrî, Mehmed Âkîf’in “Çanakkale Şehidlerine” adlı şiirini de nazmen Arapça’ya tercüme etmiştir (metni için bk. *İslâmî Edebiyat*, sy. 8 [İstanbul 1990], s. 24-25). Yirmi kadar “mürâcaat”ı (redaksiyon) bulunan Mısrî’nin imzasını taşıyan eserlerin çoğu Kur‘ân-ı Kerîm’in Almanca, İtalyanca, Fransızca gibi dillere tercümeleri ve sözlük çalışmaları hakkındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Mücib el-Mısrî, *Fi’l-Edebi’l-İslâmî: Fuḫûli el-Baġdâdi emîrû’s-Şi‘ri’l-Türkî el-ḳadîm*, Kahire 1967, s. 7-10, 184-185; Vahidüddin Bahâeddin, *Şahşîyyât mine’l-edebî’l-mu‘âşır*, Halep 1970, s. 160-162; M. Abdülmün‘im el-Hafâcî, *el-Ḥayâtü’l-edebîyye ba‘de zuhûri’l-İslâm*, Beyrut 1990, s. 164-168, 173-179; Nebile İshak M. İbrâhîm, *el-İtticâhü’l-İslâmî fi edebî’l-dukûr Hüseyin Mücib el-Mısrî* (doktora tezi, 1423/2002), Karaçi Câmîatü’d-Dirâsâti’l-İslâmiyye; Mehmet Akkuş, “Prof. Dr. Hüseyin Mücib Mısrî ve Vesiletü’n-Necât’ın Arapça Tercümesi”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri* (ed. Mustafa Kara – Bilal Kemikli), Bursa 2007, s. 396-405; Ahmet Kazım Ürün, “Prof. Dr. Hüseyin Mücib el-Mısrî ve Türk Edebiyatına Katkısı”, *Yedi İklim*, V/37, İstanbul 1993, s. 74-76; Muhammed Habîb, “Hüseyin Mücib el-Mısrî: Hivâr”, *Ceridetü’l-üs-bû‘i’l-edebî*, sy. 802, Şam 2002; İsmail Parlatır, “Kahire, Ayn Şems Üniversitesinde Türkoloji Çalışmaları”, *TDL*, LXXXIV/607 (2002), s. 296-299; İffet eş-Şarkâvî, “el-Üstâz ed-dukûr Hüseyin Mücib el-Mısrî fi nedveti A‘lâm fi Külliyyeti’l-âdâb”, *Ḥavliyyâtü âdabi ‘Aynşems*, XXXIII/Ocak-Şubat-Mart, Kahire 2005, s. 11-17; Salâh Tehâni, “Ve Raḥale ‘amîdû’l-edebî’l-İslâmiyyi’l-mukâran”, *el-Miškât*, sy. 47, Fas 2006, s. 30; Hâzîm Mahfûz, “Râhilü’l-‘allâmeti’l-mevsû‘î Hüseyin Mücib el-Mısrî dâ‘iyetü’l-edebî’l-İslâmî fi Mısr ve’l-‘âlemi’l-‘Arabî”, a.e., s. 38; Ömer İshakoġlu, “Karşılaştırmalı Edebiyatın Öncüsü Hüseyin Mücib el-Mısrî”, *ŞM*, sy. 10 (2010), s. 5-22; Abdulmecit İslamoġlu, “Mısır Üniversitelerinde Türkoloji Çalışmaları”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/18, Çorum 2010, s. 146-148, 155 (maddenin yazımında Hüseyin Mücib el-Mısrî’nin 1987’de Kahire’de Mustafa Uzun’a verdiği kendi el yazısı hayat hikâyesi ve o zamana kadar yayımlanan eserlerinin listesiyle çeşitli görüşmelerde aktardığı şifâhî bilgilerden de faydalanılmıştır).



MUSTAFA UZUN

MİHRİBÂNİLER

(آل مهربان)

XIII-XVI. yüzyıllar arasında
Sistan bölgesinde hüküm süren
mahallî bir hânedan
(1236-1543).

Moġol istilâsının bölgede yarattığı korku, şiddet ve karışıklık sebebiyle Sistan’ın önde gelenleri, Ramazan 633’te (Mayıs-Haziran 1236) Melik Şemseddin Ali b. Mes’ûd b. Halef b. Mihribân’a bağlılıklarını bildirip Sistan’ın idaresini üstlenmesini istediler. Bunun üzerine Melik I. Şemseddin Ali, 13 Zilkade 633 (19 Temmuz 1236) tarihinde resmen meliklik tahtına oturdu ve Nîmrûz meliklerinin ikinci ve son kolunu teşkil eden Mihribânîler hânedanının temellerini atmış oldu. Melik Şemseddin Ali, Sistan bölgesini kontrolü altına aldıktan sonra Ūk, Nih ve çevresindeki kalelerle İndus nehrine kadar olan yerleri de ele

geçirdi. Ardından bağıllığını arzetmek ve hâkimiyetini meşrulaştırmak için 636'da (1238-39) Karakorum'a Ögedey Han'ın huzuruna gitti. Ögedey Han'ın fermanıyla (yarlığ) Sîstan'a dönen I. Şemseddin Ali hâkimiyet alanını Kuzey Belûcistan'daki Mastûnk ve Kusdar bölgesine kadar genişletti.

Horasan ile Kirman ve Belûcistan arasında stratejik bir geçiş bölgesi olan Sîstan öteden beri Horasan hâkimlerinin ilgisini çekmekteydi. Herat bölgesinin mahallî hâkimi ve Kert hânedanının kurucusu Melik Şemseddin Muhammed-i Kert, 653 (1255) yılında Mengü Han'ın Güney Horasan ve Sîstan'ın idaresinin kendisine bırakıldığına dair fermanıyla birlikte Sîstan'a geldi. I. Şemseddin Ali'nin Sîstan'da bulunmamasından faydalanarak bir direnişle karşılaşmadan şehre girdi. Ancak kısa bir süre sonra yerine Urusî Şâh'ı bırakıp Sîstan'dan ayrıldı. Bu esnada Sîstan'a dönen Melik I. Şemseddin, Şemseddin Muhammed-i Kert'i destekleyen bir grup isyancı tarafından Safer 653 (Mart-Nisan 1255) tarihinde öldürüldü. Ardından Melik I. Şemseddin'in yeğeni Nasîrüddin Muhammed (1261-1318) Hülâgû Han'ın huzuruna çıkarak onun güvenini kazandı. Amcasının katledilmesinden yaklaşık altı yıl sonra 15 Cemâziyelevvel 659 (17 Nisan 1261) tarihinde Hülâgû Han'ın fermanı ile Sîstan'a geldi ve bölgeye hâkim oldu. Amcasının öldürülmesinden sorumlu olanları cezalandırıp şehrin surlarını tahkim etti. Daha sonra Sîstan'ı kendi idaresine bağlamak isteyen Şemseddin Muhammed-i Kert ile uzun süre devam edecek bir mücadeleye girdi. Neticede Sîstan ve çevresini Kert hânedanının saldırılarından korumayı başardı. İlhanlı Hükümdarı Ahmed Teküder, 683'te (1284) gönderdiği bir menşurla Melik Nasîrüddin Muhammed'in Sîstan hâkimiyetini tasdik etti (*Târîh-i Sîstân*, s. 405-406). Yarım asrı aşkın bir süre meliklik yapan ve Mihribânîler'in asıl kurucusu kabul edilen Nasîrüddin Muhammed, hükümdarlığının son dönemlerinde oğlu Rükneddin Mahmûd'un isyanlarıyla uğraştı. Ancak Sîstan eyaletinin hâkimiyeti ölümüne kadar kendi elinde kaldı. Vefatının ardından yerine oğlu Nusretüddin Muhammed (1318-1330) geçti. Oğullarından Rükneddin Mahmûd, Sîstan'ın batı kısımları ile Kuhistan'a, Melik Ali de Ük bölgesine hâkim oldu. Eğlenceye düşkün olan Nusretüddin Muhammed'in hâkimiyet devri nisbeten sakin geçti. Halefi I. Kutbüddin Muhammed döneminde (1330-1346) vuku bulan veba salgını ve kıtlık Sîstan bölge-

sine büyük zarar verdi. Mihribânîler, İlhanlı Devleti'nin XIV. yüzyılın ortalarında yıkılmasından sonra ortaya çıkan karışıklık döneminde müstakil hareket etmeye başladılar. Bu durum aynı zamanda iç ve dış çekişmelerin artmasına zemin hazırladı. Gerek Celâleddin Mahmûd (1350-1352), gerekse halefi İzzeddin Kerman'ın (1352-1382) meliklik dönemleri daha çok dâhilî mücadele ve taht kavgalarıyla geçti.

Sîstan bölgesi XIV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Emîr Timur ve haleflerinin ilgi alanına girdi. Horasan'ı ele geçiren Timur, II. Kutbüddin b. İzzeddin'e (1382-1384) elçiler göndererek kendisine tâbi olmasını istedi. Yeğeni Şâh-ı Şâhan Tâceddin Ebû'l-Feth'i Timur'un huzuruna gönderen II. Kutbüddin onun isteğini yerine getirdi. Ancak Timur 785 (1383) yılında çetin bir muhasaranın ardından Sîstan'ı ele geçirdi. Üç gün yağmaya izin verildiği gibi halktan da pek çok kişi katledildi (Melikşah Hüseyin-i Sîstânî, s. 104-105). Timur, Sîstan bölgesinin hâkimiyetini Melik Şâh-ı Şâhan Tâceddin'e (1386-1403) verdi. Melik II. Kutbüddin ise Semerkant'a gönderilerek hapse atıldı, üç yıl sonra da idam edildi. Timur'un güvenini kazanan Şâh-ı Şâhan Tâceddin, Anadolu seferi dahil onun pek çok seferinde hazır bulundu.

Timur, Şâh-ı Şâhan Tâceddin'in ölümünden sonra Sîstan bölgesinin hâkimiyetini III. Kutbüddin Muhammed'e (1404-1419) verdi. III. Kutbüddin başlangıçta Timurlular'la iyi ilişkiler kurduysa da 811 (1408) yılında Şâhruh'un Sîstan'a müdahalesiyle karşılaştı. Bu müdahaleye Sîstan bölgesinde hutbe ve sikkeyi kendi adına çevirerek karşılık verdi. Sîstan bölgesinin büyük zarar gördüğü Mihribânî-Timurlu mücadelesi neticede Melik III. Kutbüddin'in Şâhruh'a yeniden tâbiyetini arzetmesiyle sona erdi. Bununla birlikte Mihribânîler'le Timurlular arasındaki çalkantılı ilişkiler Melik II. Şemseddin (veya Alâeddin) Ali (1419-1438) ve oğlu Nizâmeddin Yahyâ (1438-1480) zamanında da devam etti. Timurlular'la yakın ilişki kuran Nizâmeddin Yahyâ çıktığı Azerbaycan seferinde Ebû Said Mirza Han'ın ordusunda yer aldı. Ebû Said'in yenilgisiyle neticelenen savaşta Uzun Hasan'a esir düştü. Ancak bir süre sonra affedilerek Sîstan'a gönderildi. Melikliğinin son yıllarında Hüseyin Baykara'nın Sîstan'a gönderdiği oğlu Bedüzzaman Mirza ile mücadele etmek zorunda kalan Nizâmeddin Yahyâ 885'te (1480) meydana gelen savaşta mağlûp oldu ve öldürüldü. Timurlular karşısında

tutunamayan Şemseddin Muhammed (1485-1495 [?]) Sîstan'ı terketmek zorunda kaldıysa da uzun bir mücadelenin ardından yeniden bölgeye hâkim olmayı başardı.

Son Mihribânî meliki Sultan Mahmûd b. Nizâmeddin (1495 veya 1501-1543) Herat'ı ele geçirecek güneye doğru ilerleyen Özbekler'le (Şeybânîler) mücadele etti. Sîstan, Özbekler'i mağlûp eden Şah İsmâil tarafından 914 (1509) yılında Safevî Devleti sınırlarına dahil edildi. Melik Sultan Mahmûd, Herat'ta Şah İsmâil'e tâbiyetini arzetti. Şah İsmâil'in teveccühünü kazanan Sultan Mahmûd yeniden Sîstan bölgesinin idaresiyle görevlendirildi. Melikliğinin son yılları çalkantılı bir şekilde geçen Sultan Mahmûd 949'da (1543) Kazvin'de vefat etti. Naası Sîstan'a getirilerek Kûhîhâce'ye defnedildi. Sultan Mahmûd'un vefatıyla Mihribânî hânedanı son buldu. Sîstan bölgesi bu tarihten sonra Şah I. Tahmasb'in tayin ettiği valiler tarafından yönetildi.

Bölgenin köklü ailelerinden olan Mihribânîler, Sîstan bölgesinde Nimrûz meliklerinin birinci kolunu teşkil eden Nasrî meliklerinin (1030-1225) hâkimiyetinin son bulmasından doğan iktidar boşluğunu doldurdular. Bölgenin coğrafi yapısının kendilerine sunduğu imkânları çok iyi değerlendirdiler. Umumiyetle Moğol hanları, İlhanlılar, Timurlular ve Safevîler'e tâbi olarak, nâdiren de bağımsız şekilde yaklaşık üç asır boyunca varlıklarını sürdürdüler. Mihribânî melikleri savaş ve karmaşa arasında imar faaliyetlerine de zaman ayırmışlardır. Melik Nasîrüddin Muhammed 667'de (1269) Sîstan'da medrese, cami, pazar yeri ve hamamlar, Melik II. Şemseddin Ali de 826'da (1423) cami, medrese, pazar yeri, devlethâne, kervansaray ve hamam inşa ettirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Târîh-i Sîstân (nşr. Bahâr), Tahrân 1366 hş., s. 396-410; Müstevfî, *Nüzhâtü'l-kulûb* (Strange), s. 142-147; Melikşah Hüseyin-i Sîstânî, *İhyâ'ü'l-mülûk* (nşr. Menûçihri Sütûde), Tahrân 1383 hş., s. 76-159; Zambaur, *Manuel*, s. 200-201; B. Spuler, *Die Mongolen in Iran*, Leiden 1985, s. 130, 136; C. E. Bosworth, *The History of the Saffarids of Sîstân and the Maliks of Nimruz (247/861 to 949/1542-3)*, Costa Mesa 1994, s. 411-477; a.mlf., *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1996, s. 211-212; a.mlf., "Sîstân", *EP* (İng.), IX, 681-685; S. Album, *A Checklist of Islamic Coins*, Santa Rosa 1998, s. 50; B. Finster, "Sîstân zur Zeit der Timüridischer Herrschaft", *Archeologische Mitteilungen aus Iran*, IX, Berlin 1976, s. 207-215; Hüseyin Mir Ca'ferî, "Sîstân der 'Aşr-ı Şafevî", *Berresihâ-yi Târîhî*, XII/4, Tahrân 1977, s. 49-76.

